

BOŽO REPE

ORGANIZIRANOST VOJAŠKIH INVALIDOV V SLOVENIJI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI¹

Razvoj, organizacija in izvajanje skrbi za vojne invalide je dolgotrajen proces, ki je povezan s politično, gospodarsko in kulturno stopnjo razvoja posameznega naroda. Ta razvoj je potekal v tesni odvisnosti od razumevanja in spoštovanja vojaka, posebej vojaka invalida, ki je v tako osebno stanje prišel v glavnem zaradi sodelovanja v vojaških situacijah in posegih oziroma zaradi aktivnega sodelovanja v bitkah, v raznih drugih vojaških operacijah in aktivnostih v zaledju ter podobno.

O moderni vlogi skrbi za invalide in o nastanku invalidskih organizacij, ki so skrbele za njihove interese lahko govorimo šele po prvi svetovni vojni. Tedaj so se namreč veterani v zaščito svojih pravic, pa tudi zaradi poudarjanja svojih zaslug za domovino, začeli organizirati v veteranskih društvih. Taka društva so nastala v Nemčiji, Avstriji, Italiji, Franciji, Kanadi pa tudi v drugih državah. Francoska veteranska organizacija je imela v dvajsetih letih prejšnjega stoletja skoraj 350.000 članov, nemška pa kar 1.400.000. Dejavnost teh organizacij je izhajala iz prepričanja, da veterani, zlasti pa vojaški invalidi zaradi prizadetosti in bolezni ne morejo ustrezno poskrbeti zase in se zato soočajo z revščino.

V nekaterih državah so bile znotraj veteranskih društev posebne organizacije, ki so skrbele za invalide, v drugih so take organizacije delovale kot avtonomne ali pa so bile del drugih organizacij. Tak primer je Velika Britanija, kjer so invalidi znotraj Britanske legije (British Legion) imeli združenje invalidov (Disabled Society). V posameznih državah je obstajalo več vzporednih organizacij ali pa so bile znotraj državne (nacionalne) organizacije skoraj samostojne regionalne družbe. Nekatere invalidske organizacije, zlasti tiste, ki so imele že starejšo, predvojno tradicijo, kot v Italiji Associazione Nazionale degli Invalide della Guerra so imele tudi eliten, neke vrste klubski, pomen. Vanje so bili vključeni predvsem vojni invalidi iz plemiških in drugih višjih slojev. Mnoge invalidske organizacije so po nekaj letih delovanja zamrle, ali pa so jih posrkale vase močnejše organizacije (tak primer je npr. Kanada, kjer je celotna veteranska organizacija postala del Kanadske legije Canadian Legion. V Veliki Britaniji, Kanadi, ZDA, Franciji in Avstraliji so posamične invalidske organizacije imele tudi posebne specializirane sekcije, ki so skrbele za slepe in slabovidne, gluhe, tuberkulozne, take z obraznimi, možganskim ali hrbteničnimi poškodbami. V ameriški zvezi slepih veteranov (Blinded Veterans Association) je bilo npr. v začetku dvajsetih let okrog 850 od 1400 oslepelih vojakov, v nemški German Bund Erblindeter Krieger pa 2521 od 2547.

V Evropi sta se na splošno uveljavila dva različna modela zaščite: britanski in nemški. Britanski je temeljil bolj na karitativni dejavnosti, medtem ko je nemški (podobno velja tudi za Francijo in še nekatere države) pomoč in zaščito vojnim invalidom

¹ Prispevek temelji na raziskavi o varstvu in skrbi za vojne invalide v Sloveniji po drugi svetovni vojni, ki sem jo opravil za Zvezo vojaških vojnih invalidov Slovenije. Celotna študija bo objavljena v knjigi o zgodovini vojaških invalidov na Slovenskem (avtorji France Kresal, Peter Pavel Klasinc, Vladimir Pegan in Božo Repe).

in veteranom zagotavljal skoraj večinoma iz proračuna. Britanski invalidi so iz vojne začeli množičneje prihajati po bitki na Marni, vendar je bila država na to popolnoma nepripravljena, službe, ki naj bi skrbele za invalide pa razdrobljene med razna ministrstva. Šele leta 1917 so jih združili v Ministrstvo za pokojnine, toda še nekaj let po vojni je trajalo vsaj leto dni, da so invalidi dobili kakšen odgovor na svoje vloge. Zato pa se je v veliki Britaniji močno razvila zasebna karitativna dejavnost, v kateri je sodelovalo več sto tisoč ljudi, z donacijami pa so nastali številni centri za rehabilitacijo (za invalide z amputiranimi udi npr. je bil najmočnejši Queen Mary's Auxiliary Hospital at Roehampton, ki ga je leta 1915 ustanovila Gwynne Holford). Od takih centrov so bili še posebej odvisni najtežji invalidi, ki niso bili sposobni skrbeti sami zase (prva taka ustanova, ki je skrbelo zanje je bil nekdanji luksuzni hotel Richmond Hill v Londonu). V weimarski republiki, ki je bila socialno najbolj napredna država v Evropi (razne oblike trajne socialne pomoči je dobivalo več kot šest, 6 milijonov ljudi, to je 10% prebivalstva) je za vojaške invalide skrbelo država. In to celovito: od invalidskih priznavalnin in invalidnin do oskrbe, prešolanja in zaposlovanja. Kljub temu pa je prihajalo do stalnih protestov in demonstracij invalidskih organizacij, ki so bile vključene v poulične boje proti državi in sistemu. Kot ugotavlja Deborah Cohen lahko v primerjavi ravnanja vojaških invalidov in veteranov obeh med vojno sovražnih si držav sledimo zanimivemu paradoksu: medtem, ko so britanski veterani in invalidi, čeprav je država zanje skrbelo mačehovsko, ostali apolitični in lojalni, so nemški izražali stalno nezadovoljstvo, državo, ki je zanje skrbelo verjetno najboljše v Evropi (in zato skoraj doživela finančni zlom) so prezirali in se ji upirali ter aktivno pomagali na oblast nacional-socializmu in Hitlerju.²

Tudi v Kraljevini Srbov Hrvatov in Slovencev (kasneje Kraljevini Jugoslaviji) so vojni invalidi postali pomemben dejavnik nacionalnega pomena. V prvi svetovni vojni je bilo v celoti okrog 21 milijonov ljudi ranjenih in pohabljenih, v Jugoslaviji je bilo od tega okrog 90.000 vojnih invalidov, 180.000 vojnih vdov in 200.000 otrok – vojnih sirot. Tako veliko število vojnih invalidov je zahtevalo posebno in bolj učinkovito skrb zanje, ker je to postalo ne samo materialni problem naroda in države, pač pa tudi moralni in politični problem. Novejša invalidska zakonodaja je znatno izboljšala njihov materialni in socialni položaj ter v marsičem razširila pravice vojnih invalidov. Njihovega problema niso več reševali samo z raznimi ugodnostmi in materialnimi podporami,

2 Več o tem: David A. Gerber Disabled veterans, the state, and the experience of disability in Western societies, 1914–1950, *Journal of Social History*, Summer 2003; Deborah Cohen *The War Come Home. Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914–1939*, University of California Press, London, Berkeley, Los Angeles, 2001. Glej tudi internetne vire:

<http://dict.die.net/handicapped/>

<http://dict.die.net/hors%20de%20combat/>

<http://dict.die.net/disabled/>

<http://www.disabledveteranslifememorial.org/memorial.html>

<http://www.kwva.org/>

www.traprockpeace.org

<http://www.civilsoc.org/nisorgs/russwest/nnwarvet.htm>

<http://dict.die.net/handicapped/>

<http://www.context.org/ICLIB/IC20/Figley.htm>

<http://www.aver.us/>

<http://www.loc.gov/folklife/vets/sights.html>

<http://www.loc.gov/folklife/vets/stories/voices-chapter1.html>

<http://www.greasyonline.com/news/cvvlnewsletter.pdf>

pač pa z vedno večjim uvajanjem rehabilitacije, to je s ponovnim usposabljanjem invalidov za delo in njihovim vključevanjem v proizvodnjo.³

Po drugi svetovni vojni je število vojnih veteranov in invalidov v vseh državah močno naraslo, prav tako število organizacij, ki so jih združevale, njihov status pa je bil po posamičnih državah zelo različen. V vsesplošnem pomanjkanju, številčnosti, ki je šla v milijone ter ob številnih drugih kategorijah prizadetega (zlasti civilnega) prebivalstva kakšnih posebnih bonitet niso uživali skoraj nikjer. V nekaterih državah, zlasti tistih, ki so imele kolonije ali so se močno angažirale v tujini (npr. ZDA) so se vojnim invalidom iz druge svetovne vojne kmalu pridružili vojni invalidi iz povojnih spopadov in vojn, ki so ustanavljali svoje organizacije (veterani korejske, vietnamske vojne, raznih kolonialnih vojn, vojne v Afganistanu, ki je v Rusiji in drugih bivših republikah Sovjetske zveze pustila nekaj deset tisoč invalidov z zelo različnim statusom, do zalivske vojne z Irakom leta 1991 in okupacije Iraka, ki še traja). Več stotisoč vojnih invalidov, ki se niso znašli na "pravi" strani bodisi med drugo svetovno vojno, bodisi v vojnah po njej, pa sploh ne užival nobenih pravic. Eden od takih primerov so npr. invalidi (kakšnih 10 000), ki so se v državljanski vojni med Severno in Južno Korejo borili na strani Južne Koreje ljudi), po severnovietnamski zmagi leta 1975 pa ne samo da niso dobili nobene pomoči in so v glavnem živeli kot berači, ampak so jih oblasti celo preganjale.

V Jugoslaviji je organizacija vojaških invalidov nastala na kongresu 28.–29. oktobra 1945 in se je imenovala Zveza vojaških vojnih invalidov Jugoslavije (Udruženja ratnih vojnih invalida Jugoslavije), to je udeležencev narodnoosvobodilnega boja in prejšnjih vojn. Zveza vojaških vojnih invalidov Jugoslavije je združevala vojaške vojne invalide, družine padli borcev, družine umrlih vojaških vojnih invalidov in mirnodobne vojaške invalide.

Že med vojno, takoj po osvoboditvi Beograda oktobra 1944 je nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije sprejel sklep, da se invalidom nakaže 300 milijonov dinarjev pomoči, decembra istega leta pa odlok o redni pomoči invalidom in družinam padlih borcev. Na osnovi tega odloka so invalidi prejeli invalidnine do leta 1947, ko so bile le-te urejene tudi zakonsko.

Močna, politično kontrolirana invalidska organizacija naj bi predstavljala okostje skrbi za invalide, pobuda zanjo pa je prišla iz najvišjega državnega vrha. Tak koncept je bil neka vmesna različica med zahodnimi tipi društev, ki so imela predvsem civilno-družbeno osnovo in so bila seveda v stalnem boju z vladami za pravice invalidov, in vzhodnoevropskim socialističnim tipom skrbi za invalide, kjer so sicer ponekod obstajale prav tako obstajale (politično strogo kontrolirane) invalidske organizacije, načeloma pa so bili voditelji prepričani, da so invalidi, tako kot vsi prej zatirani sloji prebivalstva, z revolucijo dobili "oblast" in ni potrebe za posebno organizacijo, saj (podobno kot "vladajoči" delavski razred) v celoti ne morejo biti v konfliktu sami s sabo.

Ustanovnega kongresa Zveze vojaških vojnih invalidov Jugoslavije konec oktobra 1945 se je udeležilo 321 delegatov in sicer iz Srbije 58, Hrvaške 47, Slovenije 49, Bosne in Hercegovine 58, Makedonije 45, Črne Gore 30, Vojvodine 20, Kosova in Metohije 18, dva pa sta prišla iz Istre. Od tujih delegacij so se kongresa udeležile delegacije vojnih invalidov Poljske, Albanije in Bolgarije ter delegacija iz Trsta. Na kongresu je bilo več predstavnikov federalne vlade, med njimi minister za socialno politiko. Tito

³ Več o tem France Kresal: Invalidi in vojne vdove kot trajne posledice prve svetovne vojne, njihov status, število in struktura. V: Granda, Stane (ur.), Šatej, Barbara (ur.). *Množične smrti na Slovenskem : zbornik referatov*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 307–313; Invalidi prve svetovne vojne v okviru jugoslovanske socialne zaščite. V: Mihelič, Darja (ur.). *Gestrinov zbornik*. Ljubljana: ZRC (ZRC SAZU), 1999, str. 439–450.

sicer ni bil neposredno navzoč, je pa poslal svojega predstavnika. Ko je bila Zveza vojaških vojnih invalidov Jugoslavije formalno ustanovljena, je njena delegacija obiskala Tita, telegrami pa so bili (po neznanem kriteriju) poslani raznim organizacijam vojaških in vojnih invalidov po drugih državah (v Sovjetsko zvezo, ZDA, veliko Britanijo, Francijo, Kitajsko, Poljsko, Grčijo, Italijo, Češkoslovaško, Albanijo in Bolgarijo).

Kongres je sprejel Pravila Zveza vojaških vojnih invalidov Jugoslavije, ki so opredeljevala način organizacije in delovanja. Ker so opredeljevala predvsem dejavnost v ožjem smislu to je humanitarno in kulturno poslanstvo zveze, ne pa tudi političnega aktivizma, so jih kmalu začeli spreminjati. Na drugem plenumu, to je plenarnem sestanku Centralnega odbora 29. septembra 1946 so se začele statutarne spremembe, ki so v naslednjih letih sledile spremembam v jugoslovanski družbi, to je njeni federalizaciji in decentralizaciji, hkrati pa tudi spremembam družbeno-političnega sistema (spremembam, ki so jih po letu 1950 prinašale razne oblike samoupravnega socialističnega sistema).

Na drugem zveznem kongresu je sodelovalo 572 delegatov in sicer iz Srbije 206, Hrvaške 140, Slovenije 58, Bosne in Hercegovine 58, Makedonije 25, Črne Gore 22 in Vojvodine 63, tako kot prvega kongresa pa so se tudi drugega udeležili vidni predstavniki družbeno-političnega življenja (Moma Marković v imenu CK KPJ, Ljupčo Arsov v imenu zvezne vlade, Vicko Krstulović v imenu Ljudske fronte, Duro Salaj v imenu sindikatov, general Ivan Gošnjak v imenu JLA, Vida Tomšič v imenu protifašistične fronte žena, Mica Zorić v imenu zveze borcev ter še nekateri predstavniki). Kongres je v delovanje invalidske organizacije vnesel precejšnje spremembe, ki so bile v veliki meri posledica političnih razmer (spora z informbirojem). Državno vodstvo je od invalidov pričakovalo več kot le socialno in kulturno dejavnost v korist članov, za organizacijo je predvidelo tudi povsem politične in gospodarske naloge. Organizacija naj bi namreč po naročilu Tita sama prevzela skrb za izplačevanje invalidnin, kar naj bi se v celoti zgodilo leta 1951. Invalidska organizacija se je tudi preimenovala, beseda "združenje" je bila zamenjana z besedo "zveza".

Tretji kongres je bil 27. in 28. oktobra 1951, prav tako v Beogradu, udeležilo pa se ga je 706 delegatov, med njimi sta bili tudi delegaciji invalidov iz obeh con Svobodnega tržaškega ozemlja in predstavniki Koroških Slovencev. To je bil prvi in edini kongres, ki se ga je udeležil tudi Tito, kot glavne naloge invalidske organizacije pa je navedel ohranjanje miru, neodvisnosti države in njeno mirno izgradnjo. S tem kongresom je bilo tudi konec neposrednega upravljanja z gospodarskimi (invalidskimi) podjetji, le-ta naj bi dali v upravo gospodarstvu, politično pa naj bi se vojaški vojni invalidi angažirali predvsem skozi Socialistično zvezo delovnega ljudstva (naslednico Ljudske fronte).

Četrty in zadnji kongres je potekal 12. in 13. novembra 1956 in sicer kot edini izven Beograda – v Sarajevu. Udeležilo se ga je 631 delegatov (od tega je bilo 48 invalidov iz prve svetovne vojne, 5888 invalidov iz druge svetovne vojne – od tega kar 178 nosilcev partizanske spomenice 1941 – in 48 družinskih invalidov). Kongresa so se udeležili tudi predstavniki Svetovne federacije bivših borcev (veteranov).

V Sloveniji se je, podobno kot v Jugoslaviji, Združenje vojnih invalidov (sicer ustanovljeno v začetku leta 1919) ustanovilo na novo na kongresu 30. septembra 1945 v Ljubljani in to še preden je nastala zvezna organizacija. Kongres je potekal v dvorani kina Union, sklical pa ga je Začasni akcijski odbor.⁴

Kongres je začel Marjan Urbančič, sledili so govori predstavnic in predstavnikov različnih institucij in političnih organizacij. Predsednik SNOS Josip Vidmar je kot prvi

4 Arhiv Republike Slovenije (dalje: ARS ...), fond 539, š. 52.

govornik kongres odprl z besedami: "Tovariši invalidi! V letu 1943 sem imel priliko pozdraviti nekatere izmed vas še kot ranjence v Roški bolnici. Ob tisti priliki sem Vam dejal: Slaba tista vlada, ki ne skrbi za svoje invalide. Mislim, da ste se tovariši invalidi prepričali, da se naša vlada te resnice, te človeške resnice zaveda. Njena skrb za vas seveda še ni popolna. Vi sami najbolje veste, kaj ste žrtvovali, toda kaj ste žrtvovali, tega se mora s polnostjo zavedati ves slovenski narod, sleherni posameznik v tem slovenskem narodu. Na mojem mestu predsednika SNOS-a moram podati samo eno zagotovilo. Slovenska zakonska zbornica bo z vso skrbjo gledala na to, da bodo naši zakoni vam v prid, taki, da boste ne samo preskrbljeni temveč, da boste dosegli tisto, kar je vas vseh največja želja: uvrstiti se v naše svobodno redno življenje kot polnovredni člani naše družbe. S to obljubo pozdravljam vaše zborovanje in mu želim največjega uspeha."⁵

V resoluciji, ki jo je nato sprejel kongres in jo poslal Narodni vladi Slovenije, je zapisano, da "bistvo invalidske zakonodaje ne obstaja v višini invalidnine ali kakršnekoli druge denarne podpore, marveč naj bo bistvo zakonodaje v tem, da nudi vsem vojnim žrtvam v prvi vrsti možnost zaposlitve, gospodarske osamosvojitve in okrepitve."⁶ Kongres je pri tem izhajal iz prepričanja, da je mogoče pravice vojaških invalidov učinkovito zaščititi le z močno vsedrjavno organizacijo, vendar se je hkrati zavzel za decentralizirano (republiško) razpolaganje s sredstvi iz invalidskega fonda.

Kongres je sprejel tudi sklep, da Združenje kot celota vstopi v Osvobodilno fronto. Tako iz resolucije, kot iz brzojavke, ki so jo v skladu z duhom tedanjega časa s kongresa poslali maršalu Titu, je razvidno, da je Združenje vojnih invalidov nameravalo biti aktivna družbenopolitična organizacija. Na kongresu so se opredelili za republikansko vladavino v Jugoslaviji in zapisali: "Tudi mi, ki smo sodelovali v borbi za svobodo, bomo z vsemi svojimi silami pomagali pri obnovi naše domovine, pri izgradnji naše lepše bodočnosti in znali čuvati pridobitve težke osvobodilne borbe."⁷

Združenje je nekaj tednov zatem postalo del Zveze vojaških vojnih invalidov Jugoslavije, pač v skladu z usmeritvijo, da je treba zgraditi "trdno in dobro" združenje na jugoslovanski ravni.

Drugi Kongres Zveze vojaških vojnih invalidov Slovenije je bil od 15. do 16. maja 1949 v Ljubljani. V političnem delu je bil pod velikim pritiskom informbirojevskega spora, kar kažejo tudi govori. Miha Marinko, predsednik vlade Ljudske republike Slovenije je ugotavljal, da "obstoj invalidske organizacije s 30.000 člani v Sloveniji, oziroma preko 300.000 v Jugoslaviji, bije po zobeh klevetnike. Kolikor bolj ogabna so njihova klevetanja, toliko bolj odločni postajamo mi. Te žalitve nas samo še bolj krepijo v naši odločnosti, da z vsemi silami delamo za graditev naše socialistične domovine. Zgodovina pa bo klevetnikom pritisnila sramoten pečat za njihove sedanje zločine, s katerimi so se objektivno postavili na stran imperialistov, sovražnikov socializma."⁸

Novi predsednik zveze, podpolkovnik Franc Krese-Čoban je med politične naloge "z oziroma na stopnjujoče se razredno borbo v naši organizaciji" razglasil boj z razrednimi sovražniki, posamezniki, ki delujejo protiljudsko: nastopajo proti obvezni oddaji žita,

⁵ I. kongres vojnih invalidov vse Slovenije v Ljubljani, Ljubljana 1. oktobra 1945 (nepodpisano poročilo). ARS, fond 539, š. 52 Poročilo je bilo z manjšimi spremembami objavljeno v sredstvih javnega obveščanja.

⁶ Resolucija, sprejeta na I. kongresu vojnih invalidov in drugih vojnih žrtev Slovenije, dne 30. septembra 1945, ARS, fond 539, š. 52.

⁷ Tovarišu Titu, maršalu Jugoslavije, ARS, fond 539, š. 52.

⁸ II. kongres zveze vojaških vojnih invalidov Slovenije od 15. do 16. maja 1949, str. 3 in 4, ARS, fond 539, š. 58.

razglašajo, da so za socializem že dovolj žrtvovali, "vnašajo apolitično miselnost na naše invalidske sestanke."⁹

Glavni problem, ki ga je morala vzeti nase tudi invalidska organizacija je bilo (prisilno) vključevanje kmetov v zadrage, kar bi moral biti "dolgotrajnejši in širši politični in gospodarski proces, ki ne more biti rešen čez noč in ki prav zato terja tudi individualno delo s kmeti-invalidi."¹⁰ Agitacija in propaganda (kjer bi pomembno vlogo moral imeti Invalidski vestnik) sta bila druga temeljna politična naloga, cilj pa "krepiti ideološko-politično izgradnjo članstva, seznanjati ga s specifičnostjo družbenega razvoja in graditve socializma pri nas. Po enotnem študijskem programu OF in v okviru OF nam bo uspelo ustvarjati lik invalida nove Jugoslavije-lik invalida delavca borca za izgradnjo socializma."¹¹ Tu se je slovenska organizacija – ki je vztrajala na frontni usmeritvi opazno razlikovala od zvezne, ki je v ospredje postavljala komunistično partijo in njen program.

Invalidska organizacija bi po sprejetih usmeritvah morala v večjih mestih zgraditi kulturne domove, ki bi postali center kulturnega delovanja, dobiti bi morali značaj množičnosti in enotnosti, saj je "vprašanje take strnitve tesno povezano z borbo proti ostankom izkoriščevalskih in sovražnih elementov ter protiljudskim duhovnikom, ki skušajo ovirati in razdirati ljudsko-prosvetno delo."¹² Invalidska organizacija bi morala "bolj kot doslej popularizirati knjižna dela naprednih domačih in inozemnih pisateljev, posebno sovjetskih. Od domačih knjižnih izdaj predvsem popularizirati knjižne zbirke Prešernove knjižnice. V našem delu ne smemo prezreti vprašanja ustanavljanja knjižnic ter tudi s pomočjo frontnih koticov razvijati interese članstva za osvajanje ustvarjenih kulturnih bogastev."¹³

3. kongres je bil 17. in 18. maja 1953 v dvorani ljudske skupščine Ljubljani. To je bil tudi zadnji kongres, sledila je še republiški konferenca leta 1957 in nato republiška skupščina 3. julija 1962 (že po združitvi).

3. kongres je bil že v duhu novega časa, velikih sprememb, ki so se zgodile v začetku petdesetih let v Sloveniji in Jugoslaviji. Novo usmeritev je na 3. kongresu Zveze vojaških vojnih invalidov Slovenije predsednik slovenske vlade (po novem se je imenovala Izvršni svet ljudske republike Slovenije) Marijan Breclj označil takole: "Invalidske organizacije so se od svoje ustanovitve pa do danes že toliko utrdile v našem političnem, družbenem in gospodarskem življenju, da bi bilo povsem odveč poudarjati smisel njihovega obstoja in izreden pomen njihove delavnosti. Program letošnjega kongresa kaže, da je invalidska organizacija sredi inzetzivnega dela za ureditev številnih stvarnih in perečih nalog. In to je zopet dokaz, da naše javno življenje v resnici prehaja v povsem novo razdobje, ki ga označuje široka sproščenost, ustvarjalne inicijative delovnega ljudstva. Ideja takozvanega administrativnega socializma, birokratska miselnost in praksa je zapisana poginu in se naglo umika – čeprav marsikje še nerada – zmagovitim socialističnim silam na vseh področjih."¹⁴

Prva republiška skupščina (konferenca) leta 1957 je bila neke vrste vmesna faza k

9 Bodoče naloge Zveze VVI Slovenije, referat predsednika podpolkovnika Franca Krese-Čobana, II. kongres zveze vojaških vojnih invalidov Slovenije od 15. do 16. maja 1949, str. 41, ARS, fond 539, š. 58.

10 Prav tam, str. 40.

11 Prav tam, str. 42–43.

12 Prav tam, str. 44.

13 Prav tam.

14 Zapisnik III. kongresa Zveze vojaških vojnih invalidov Slovenije, ki je bil 17. in 18. maja 1953 v dvorani Ljudske skupščine v Ljubljani, Trg revolucije, ARS, fond 539, š. 58, govor predsednika Izvršnega sveta ljudske republike Slovenije Marijana Breclja, str. 2.

združitvi treh družbenopolitičnih organizacij (Zveza borcev narodnoosvobodilne vojne, Zveza vojaških vojnih invalidov in Združenje oficirjev in podoficirjev) leta 1961, ki so se na kongresu v Beogradu združile v eno organizacijo: Zvezo združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije. Obdobje od leta 1953 do leta 1957 in nato do leta 1962 lahko označimo kot obdobje postopne depolitizacije invalidske organizacije, čeprav si popolne politične izolacije zveze ni mogla niti ni želela privoščiti. Poročilo o delu Republiškega odbora Zveze VVIJ za Slovenijo med III. kongresom in I. republiško skupščino ter Poročilo za republiško skupščino 3. julija 1962¹⁵ pa kažeta, da se je organizacija ukvarjala predvsem s strokovnimi vprašanji, širšo družbenopolitično angažiranost pa prepuščala osebnim motiviranosti članov.

Združitevna skupščina, do katere je v Sloveniji prišlo leto po ustanovnem kongresu Zveze združenj borcev NOV v Beogradu, 3. julija 1962, je potekala ob velikem navdušenju.¹⁶ Politična raven se je z invalidske organizacije selila na skupno, borčevsko. Združitvenega kongresa so se udeležili delegati vseh treh organizacij (od 188 izvoljenih jih je prišlo 162), predstavniki CK ZKS, Ljudske skupščine LRS, JLA zveznega odbora ZZB NOV Jugoslavije, predstavniki borčevskih in invalidskih organizacij iz drugih republik, predstavniki partizanov s Koroške in iz Trsta. S kongresa so Titu poslali pismo, v katerem so zapisali: "Dragi tovariš Tito! Delegati skupščine zveze združenj borcev NOV Slovenije Ti pošiljamo plameteče pozdrave, združene z željo, da bi še dolgo let, kakor doslej uspešno vodil jugoslovansko ljudstvo na poti socialistične izgradnje v borbi za mir in srečno prihodnost.

Ko se ozremo nazaj, nam živo vstaja pred očmi epopeja jugoslovanskih narodov, boj pod zastavo komunistične partije, ki je pod tvojim vodstvom ojeklenela in nas pripeljala do zmage. S tabo na čelu so šli jugoslovanski narodi skozi ogenj revolucije, si priborili svobodo, ki temelji na bratstvu in enakopravnosti ter se strnili v socialistično skupnost.

25 let, odkar si postal krmar naše partije, pomeni vzpon naše poti iz stoletnega mraka in razbitosti, vzpon preko smrti, ki nam je grozila v dramatičnih fašistične okupacije, pa skozi viharje, ki so nas po vojni bičali z vseh strani, vzpon k socializmu in uresničevanju najvišjih humanističnih idealov.

Ponosni smo, da smo se borili pod Tvojim vodstvom in ustvarjali temelje nove socialistične Jugoslavije. Kot borci narodnoosvobodilne vojne Ti obljubljam, da bomo srečno čuvali ter prenašali na mlado generacijo borbene in revolucionarne tradicije, to je neizčrpno zakladnico velikega boja, ki je preporodil jugoslovanske narode in vzplamtel stoteља tleče iskre v mogočen kres plemenitih hotenj in nezadržane ustvarjalnosti.

Pod Tvojim vodstvom bomo še naprej z vsemi močmi sodelovali v boju za razcvet socialistične izgradnje, v boju proti vsem težavam, ki se porajajo v naglem razvoju naše socialistične skupnosti. Zagotavljamo Ti, da smo in bomo tudi ostali kakor vedno tvoji zvesti borci, da bomo čuvali bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov, da bomo pomagali krepiti obrambno moč naše države, da bomo zmeraj pripravljeni braniti njeno neodvisnost.

Naš boj, naša pot, naša sedanost in prihodnost je nerazdružljivo povezana s Tvojim imenom. Tvoja misel nas vodi naprej.

Skupščina zveze združenj borcev NOV Slovenije."¹⁷

Predsednik ZZB NOV Janko Rudolf je v poročilu o delu vseh treh organizacij dal vedeti, da so zlasti na terenu svojo samostojnost in osnovne naloge invalidske organi-

¹⁵ ARS, fond 539, škatla 60 in š. 61.

¹⁶ Ustanovljena je Zveza združenj borcev NOV Slovenije. Impozantna skupna skupščina dosedanjih organizacij ZB, ZVVI in ZROP, Invalidski vestnik, št. 14, Ljubljana 6. julija 1962, str. 1. in 2.

¹⁷ Prav tam.

zacije kljub združitvi ohranile. Posredno je razbrati, da je bil združitveni kongres pravzaprav bolj izraz politične želje in morda prizadevanj po bolj usklajenem in racionalnem delovanju, kot pa resnične potrebe. To je razvidno tudi iz govora predsednika Zveze vojaških vojnih invalidov Franceta Kreseta – Čobana, ki je v govoru podrobno orisal razvoj invalidske organizacije po drugi svetovni vojni. Poudarke je dal vsebini dela organizacije, ki je "od vsega začetka temeljila na izoblikovanju nove vloge in statusa invalida v družbi. Invalid naj se brez slehernega manjvrednostnega občutka vključi v normalno življenje in kot enakopraven član družbe prispeva svoj delež pri izgradnji dežele." Zveza je aktivno sodelovala pri pripravi invalidske zakonodaje, seznanjala člane s pravicami, jim organizirala prešolanje in zaposlitev. "združila je invalide v močno delovno armado, ki je sodelovala v obnovi in izgradnji dežele."¹⁸ Na gospodarskem področju je po Kresetovih besedah "organizacija ustvarjala lastno materialno osnovo in vključevala invalide v gospodarstvo. V podjetjih so se invalidi preusposabljali in se kot strokovni sodelavci kasneje vključevali tudi v druga podjetja. Sredstva, ki jih je organizacija dobila iz svojega gospodarstva je uporabila za prekvalifikacijo in rehabilitacijo svojega članstva. Poleg tega pa je dajala v času, ko to skupnosti še ni bilo mogoče, znatna materialna sredstva predvsem težjim invalidom. Pomembno poglavje te pomoči prestavlja brez dvoma tudi skrb za otroke padlih borcev, saj je bila naša organizacija prva, ki je začela sistematično šolati te otroke s tem, da jim je iz lastnih sredstev zagotovila stalne štipendije."¹⁹ Po letu 1953 je organizacija nehala z lastno gospodarsko dejavnostjo, 46 podjetij pa je prepustila samoupravnemu gospodarstvu, do tedaj zbrana sredstva pa je porabila za gradnjo stanovanj in počitniškega naselja za invalide v Strunjanu. Predsednik je svoj govor zaključil z opisom bodočih nalog občinskih združenj, le-ta naj bi bila glavni nosilec skrbi za invalide po razpustitvi samostojne invalidske organizacije oziroma njeni priključitvi ZZB NOV.

Po letu 1962 Zveza vojaških vojnih invalidov ni več delovala samostojno. Ilustrativno je, da za obdobje do vzpostavitve samostojne slovenske invalidske organizacije v devetdesetih letih, ni ohranjen niti arhiv, ki bi pričal o njeni dejavnosti, čeprav je za invalide skrbela v duhu dotedanjih usmeritev in dokaj skrbno, njihov položaj pa se je izboljševal z naraščanjem standarda, oziroma točneje rečeno, je bil prilagojen splošnemu standardu v Sloveniji (ki je bil v šestdesetih in sedemdesetih letih v vzponu, v osemdesetih pa se je prepolovil in se je začel izboljševati šele v devetdesetih letih. Z združitvijo v eno organizacijo, Zvezo združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije, je Zveza vojaških vojnih invalidov izgubila status posebne, zelo vplivne, družbenopolitične organizacije s skoraj 300.000 člani (od tega 63.248 vojaških vojnih invalidov iz narodnoosvobodilnega boja in 23.245 vojaških vojnih invalidov iz prejšnjih vojn), vendar je to imelo vpliv zgolj na njeno politično delovanje, ne pa tudi na primarno poslanstvo: skrb za vojne invalide, ki je bila v vseh povojnih letih – upoštevajoč pač realne razmere v družbi – zelo visoka.

Kot samostojna organizacije se je Zveza društev vojnih invalidov Slovenije ponovno organizirala leta 1994. Vanjo se je tedaj povežalo 17 območnih društev vojnih invalidov, pridružili so se jim tudi invalidi iz časa bojev za severno mejo (1918–1919), med katerimi pa ni nihče več živ, invalidi iz časov osamosvojitvene vojne, člani organizacije pa so tudi mirnodobni vojni invalidi ter družinski člani vojnih invalidov.²⁰

18 Prav tam.

19 Prav tam.

20 Več o statusu invalidov glej: Vasilij Polič, Statusna stanja človeka in državljana v republiki Sloveniji 3. del. Vojaški invalidi in civilni invalidi vojne, preživnina in priznavalnina, center marketing INT, Ljubljana 1997. Glej tudi: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/kazalo_podrocje/kazalo_10_5_3_0.html.